

varžoma jos federacijos su Lenkija. Minėtoje konferencijoje Lenkijos interesams atstovavo žymus endekų vadas R. Dmowski, tvirtinęs, jog lietuviams dar nepavykę sudaryti tautos ir todėl negalima kalbėti apie Lietuvos valstybę. Jo siūlymu Lietuvai galima pripažinti tik autonomiją ir ji turinti būti sujungta su Lenkija kaip unijinė valstybė³³.

Nors Lietuva nebuvo pakviesta dalyvauti Taikos konferencijoje, bet Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumas 1918 m. gruodžio 18 d. oficialiai paskyrė prof. A. Volde-
marą delegacijos pirmininku. Delegaciją sudarė: sekretorius P. Klimas, nariai – E. Galvanauskas, M. Yčas, T. Naruševičius, S. Rozenbaumas ir D. Semaška. Laikui bėgant delegacijos sudėtis keletą kartų keitėsi. Nors Lietuvos delegacija taip pat ir dėl lenkų pastangų ir politinių intrigų nebuvo pripažinta teisėta, tačiau ji palaikė nuolatinį kontaktą su konferencija, buvo priimami ir svarstomi įvairūs memorandumai, notos bei pareiškimai.

Lietuvių delegacija Paryžiuje turėjo įvykdyti tris pagrindinius uždavinius: išsiriūpinti, kad jai būtų leista atstovauti Lietuvai konferencijoje, išgauti Lietuvos nepriklausomybės pripažinimą su sienomis, kurias nustatė patys lietuviai, ir gauti pagalbą kovai su bolševikų agresija. Tačiau didžiausią kliūtį Lietuvos valstybei ir lietuvių delegacijai Paryžiaus taikos konferencijoje sudarė lenkai. 1919 m. gegužės mėn. pradžioje jie taikos komisijos pirmininkui įteikė memorandumą, kuriame įrodinėjo, jog, išskyrus Kauno guberniją ir šiaurinę Suvalkų gubernijos dalį, lietuvių delegacijos reikalautuose Lietuvos plotuose lietuviai negyvena. Jie teigė, jog Lietuvos Valstybės Taryba esanti vokiečių padaras, neatstovauja gyventojų valiai, o vokiečiai šeimininkauja Lietuvoje kaip savame krašte³⁴. Lenkai prieš lietuvius varė plačią propagandą, pasitelkdami į pagalbą specialią spaudos tarnybą, atskirus leidinius ir kt.

Taigi Paryžiaus taikos konferencijoje Lietuvos klausimas nebuvo spręstas.

2. LENKŲ KARINIŲ VEIKSMŲ LIETUVOJE PRADŽIA

A n t r a s i s V i l n i a u s p r a r a d i m a s. Po nepavykusio bandymo įsitvirtinti Vilniuje 1919 m. sausio mėn. pradžioje, lenkai niekad neatsisakė idėjos pakartoti karinę akciją, laukė tinkamos progos ir įtemptai ruošėsi. J. Pilsudskio šalininkai aptarinėjo ir Vilniaus krašto organizacijos pagrindus.

1919 m. kovo mėn. pabaigoje – balandžio mėn. pradžioje lenkų kariuomenės pagrindinės pajėgos kovojo su ukrainiečiais Lvovo rajone. Tuo metu bolševikų jėgos Lietuvoje buvo išsidėsčiusios taip, kad tarp Vilniaus ir Lydos rajonuose veikusių jų divizijų buvo susidariusi didelė tuštuma – spraga, kurioje atsidūrė svarbūs į Vilnių vedantys keliai. Lenkų kariuomenės vadovybė, rengdama Vilniaus užėmimo planą, ir nutarė pasinaudoti tą spraga Marcinkonių–Vilniaus–Lydos trikampyje.

Iniciatyvos pulti Vilnių ėmėsi pats J. Pilsudskis, žiūrėdamas į Vilnių ir drauge į Lietuvą kaip į savo tikrą tėviškę. Skubėti žygiuoti į Vilnių J. Pilsudskį vertė daugiausia baimė, kad lietuviai neužbėgtų jam už akių. Kaip minėjome anksčiau, lietuviai 1919 m. balandžio mėn. pradžioje pradėjo pulti bolševikus Vilniaus kryptimi.

Žinodamas, jog šis lenkų žygis į Vilnių Vakarų didžiųjų valstybių bus supras-
tas kaip aneksija, J. Pilsudskis, būdamas realistas, artėjant Taikos konferencijos Pa-
ryžiuje posėdžiui, ryžosi panaudoti „įvykusių faktų“ politikos metodą. Nors tuo metu
Ukrainoje kovoję lenkai buvo patekę į labai kritišką padėtį, J. Pilsudskis tikėjo, kad
gen. V. Ivaškevičiaus vadovaujamos lenkų kariuomenės dalys atlaikys ukrainiečių
puolimą, o jis „įjosias į Vilnių pro Aušros Vartus ant balto žirgo“³⁵.

Ruošdama Vilniaus puolimo planą, lenkų kariuomenės vadovybė nusprendė
sutelkti į vakarus nuo Lydos kavalerijos ir pėstininkų rinktines, kurios, aplenkdamos
Lydą iš šiaurės-vakarų pusės, turėjo išeiti į Vilniaus–Lydos kelią ir juo forsuotu žy-
giu pulti Vilnių iš pietų bei rytų pusių. Numatyta išengti į Vilnių per 3–4 dienas.
Žygi turėjo pradėti kavalerija, o ją paremti – pėstininkai. Kita lenkų grupė su stipria
artilėja turėjo užimti Lydą. Kad bolševikų jėgos, veikiančios į pietus nuo Nemuno,
neateitų pagalbon Lydos rajone veikiančioms jų jėgoms, lenkai turėjo pulti visu frontu
nuo Baranovičių iki Pripetės upės. Skidliaus rajone sutelkta plk. Frėjaus vadovauja-
ma speciali grupė turėjo dengti lenkų karines operacijas nuo galimų netikėtumų iš
vokiečių kariuomenės dalių, buvusių Gardino apylinkėse. Lenkų kariuomenės dalys
turėjo būti sutelktos ir paruoštos kariniams veiksams iki balandžio 15 d.³⁶

Numatytas Vilniaus puolimas buvo pirmoji didesnio masto lenkų kariuome-
nės operacija prieš bolševikus, turinti didelę politinę svarbą. Todėl jai vadovavo pats
J. Pilsudskis.

Balandžio 16 d. plk. Lasockio grupė puolė Lydą. Tuo pat metu plk. VI. Beli-
nos-Pražmovskio vadovaujama kavalerijos grupė su artilėja, aplenkdamą Lydą iš
šiaurės vakarų, pradėjo žygi Lydos–Vilniaus vieškelio link, o jai iš paskos sekė gen.
E. Smigly-Rydzo vadovaujama pėstininkų grupė. Bolševikams atkakliai pasiprieši-
nus, Lyda buvo paimta tik balandžio 17 d. Sunkumų patyrė ir Vilniaus kryptimi
žygiavusios lenkų kariuomenės dalys. Žygi apsunkino blogi keliai, ėmė trūkti maisto
bei pašaro. Sunku buvo palaikyti ryšį tarp atskirų kariuomenės dalių. Balandžio 18 d.
kavalerijos grupė susitelkė Turgelių–Paulovo rajone, o pėstininkų grupės priešakiniai
daliniai pasiekė Benekainių apylinkę. Šiose vietovėse bolševikai nerodė jokio pasi-
priešinimo.

Balandžio 19 d. auštant lenkų kavalerijos daliniai, bolševikų visai nepastebėti,
priartėjo prie Vilniaus ir staiga užėmė geležinkelio stotį ir didesnę miesto dalį. Bolše-
vikus apėmė visiška panika. Jie tiesiog nesusigaudė susidariusioje situacijoje. Bolše-
vikams pavyko atsispirti lenkams tik šiaurinėje ir vakarinėje Vilniaus dalyje. Visgi
po kurio laiko bolševikai atsipeikėjo, persitvarkė ir kai kuriose vietose ėmė spausti
lenkus atgal. Lenkų kavalerijos, išsklaidytos miesto gatvėse, neįgudusios kautis mieste,
būklė tapo kritiška. Jai į pagalbą specialiai traukiniu buvo atsiųsti į Vilnių pėstinin-
kai. Atvykus gen. E. Smigly-Rydzui su likusiomis dalimis bei artilėja, lenkai balan-
džio 21 d., apie vidurdienį, galutinai miestą užėmė. Gen. A. Mokrzeckio vadovauja-
ma grupė puolė Naugarduką ir Baranovičius ir juos taip pat užėmė³⁷.

Dėl karių nuovargio nuo tolesnio puolimo buvo atsisakyta. Gen. E. Smigly-
Rydzo vadovaujama grupė sustojo Trakų–Rykantų–Maišiagalos–Nemenčinės–Bez-
donių–Naujosios Vilnios linijoje, plk. Lasockio – Bogdanovo–Alšėnų linijoje, o gen.
A. Mokrzeckio grupė užėmė buvusius Pirmojo pasaulinio karo vokiečių apkasus į
rytus nuo Baranovičių ir toliau iki Nemuno³⁸.

Vilniaus netekimas bolševikams buvo didelis smūgis kariniu ir politiniu požiūriu. Balandžio mėn. pabaigoje, sutelkę jėgas pusračiu apie Vilnių, jie nutarė koncentriškai pulti miestą ir jį atsiimti. Gen. E. Smigly-Rydzas, sužinojęs bolševikų planus, nusprendė neleisti atskiroms jų kariuomenės grupėms susijungti ir sumušti jas atskirai. Pirmiausia jis puolė Pabradės grupę, ją sumušė ir nubloškė Švenčionių kryptimi. Pergrupavęs savo pajėgas, vėliau puolė Salų–Ašmenos bolševikų grupę, artėjusią prie Vilniaus, ir nubloškė ją į rytus. Po to smogė nuo Širvintų besiantinančiai grupei, ją sumušė ir nubloškė šiaurės vakarų kryptimi. Iki gegužės 1 d. keliamas pavojus buvo pašalintas.

Persekiodami bolševikus, lenkai pasiekė Maišiagalos–Giedraičių–Pabradės–Linkmenų–Ignalinos–Adutiškio–Smurgainių–Naručio ež. ribą. Baras į šiaurę nuo Baranovičių buvo pavadintas lietuvių–baltgudžių frontu. Jo vadu buvo paskirtas gen. S. Šeptickis³⁹. Tuo būdu lenkų karinės dalys užėmė nemažą Lietuvos teritorijos dalį, visiškai nederindamos karo veiksmų su Lietuvos kariuomenės veiksmais, toliau plėtė savo nukariavimus, neatsižvelgė į Lietuvos interesus. Tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybių susiklostė nepaskelbta karo padėtis. Lietuviai teigė, kad lenkai yra okupantai, įsitvirtinę Lietuvos teritorijoje be Lietuvos vyriausybės sutikimo.

Lenkų įvykdytas Vilniaus užėmimas sukretė lietuvių visuomenę. M. Sleževičiaus vyriausybės oponentai smerkė jį už nesugebėjimą pirmiems paimti Vilnių. Balandžio 24 d. laiške Lietuvos atstovui Berlyne J. Purickiui M. Sleževičius rašė: „Sukelk visus ant kojų, Vilnius turi būti mūsų. Negalima jo palikti lenkams“⁴⁰. Protestą dėl Vilniaus užėmimo pareiškė ir J. Šaulys Varšuvoje⁴¹.

Pasipylė protestai ir skundai tarptautinėse institucijose. Iš valdžios ir visuomenės atstovų (A. Smetonos, M. Sleževičiaus, žemaičių vyskupo P. Karevičiaus ir kt.) sudarytas Lietuvos gynimo komitetas išleido atsisaukimą į Lietuvos piliečius, kuriame griežtai pareikšta nuomonė Vilniaus klausimu: „Jokio susitarimo su lenkų vyriausybe nėra ir negali būti tol, kol Lenkija pripažins Lietuvą natūraliose jos sienose, kol lenkai grąžins mums Vilnių“⁴².

S. S t a n i š e v s k i o m i s i j a K a u n e. Įsitikinusi lenkų siekimais ginčytinus teritorinius klausimus tarpusavyje spręsti iš jėgos pozicijų, Lietuvos vyriausybė priėjo prie išvados, jog jai geriau kreiptis į Taikos konferenciją. Tokia lietuvių pozicija lenkams buvo neparanki. Jie norėjo išvengti bet kokio Vakarų valstybių kišimosi į šiuos reikalus, nes tai galėjo susilpninti jų pozicijas tarptautiniu mastu. Todėl lenkai atkakliai siekė derybų su Lietuva, visų pirma tikėdamiesi, jog tarp lietuvių rasis unijai pritariančių asmenų.

Tuo tikslu buvo nutarta pasiųsti į Kauną užsienio reikalų ministro pavaduotojo S. Staniševskio vadovaujamą delegaciją, į kurios sudėtį dar įėjo sekretorius V. Pšesmickis, karinis ekspertas mjr. M. Mackevičius ir karo atašė ltn. M. Hurčinas. Gegužės 28 d. atvykusi į Kauną, delegacija jau kitą dieną tarėsi su Lietuvos ministru pirmininku M. Sleževičiumi. Šis lenkų delegaciją priėmė gan šaltai, atsisakydamas kalbėti lenkiškai. Derybos buvo pradėtos pasikvietus vertėją, kuris vertė iš lietuvių kalbos į prancūzų, nors, kaip vėliau pasirodė, M. Sleževičius puikiai mokėjo lenkiškai, o S. Staniševskis – lietuviškai.

Derybų pradžioje M. Sleževičius apkaltino lenkus sužlugdžiusius derybas su

J. Šaulio vadovaujama delegacija ir pareikalavo, kad Lenkija pripažintų Lietuvos nepriklausomybę, išvestų savo kariuomenę iš visų ginčijamų teritorijų ir pripažintų civilinę lietuvių administraciją. Į tokį M. Sleževičiaus kaltinimą S. Staniševskis pareiškė, jog jo buvimas Kaune yra pakankamas lenkų noro užmegzti santykius tarp šių dviejų valstybių įrodymas. Jis teigė, kad niekad nebuvo kalbos dėl Lenkijos atsisakymo pripažinti lietuvių teisę į nepriklausomybę ir kad vykstančios derybos turi nustatyti formalaus pripažinimo detales. Toliau S. Staniševskis paprašė detaliau išdėstyti lietuvių planus, kaip jie galvoja valdyti ginčijamas teritorijas, ir pateikti garantijas, kad jų savo interesams nepanaudos vokiečių karinės pajėgos⁴³. Savo pranešime Lenkijos užsienio reikalų ministerijai apie išpūdžius Lietuvoje jis pažymėjo, jog sunku būsia surasti bendrą platformą su „dabartine Lietuvos vyriausybe, kuri yra provokiška ir nepopuliari net tarp pačių lietuvių“⁴⁴.

1919 m. birželio 2 d. S. Staniševskis iš savo vyriausybės gavo papildomus nurodymus reikalauti iš lietuvių tiksliau nusakyti jų teritorinius reikalavimus, tirti padėtį vietoje ir plėsti akciją prieš lenkams nepalankias nuotaikas. Birželio 7 d. įvykusio pasitarimo su M. Sleževičiumi metu S. Staniševskis bandė įteigti, jog lenkai rimtai žiūri į lietuvių reikalavimus perleisti jiems civilinę administraciją lenkų užimtose teritorijose, siekdamas kaip galima ilgiau vilkinti derybas Kaune ir įvykdyti jo delegacijai pavestus uždavinius.

M. Sleževičius 1919 m. birželio 11 d. lenkams įteiktoje notoje dar kartą reikalavo nepriklausomybės pripažinimo su visomis teritorijomis, į kurias Lietuva pretendavo, ir administracinės valdžios Vilniuje ir Vilniaus krašte perdavimo į jos vyriausybės rankas. Gavęs šią notą, S. Staniševskis išvyko į Varšuvą, nusprendęs, jog jo misija padarė viską, ką galėjo⁴⁵.

1919 m. birželio 24 d. buvo gautas Lenkijos užsienio reikalų ministerijos oficialus atsakymas į M. Sleževičiaus notą. Jame lenkai pažymėjo ne kartą pareiškę norą palaikyti draugiškus santykius su lietuviais, tačiau visgi atsisakė pripažinti Lietuvos valstybę dėl tariamai tebetrunkančios vokiečių okupacijos. Remdamiesi šiuo faktu, lenkai atmetė lietuvių reikalavimą įvesti savo civilinę valdžią lenkų okupuotoje teritorijoje ir pabrėžė, kad lietuviams galinčios būti perduotos tik tai tos teritorijos, kurių gyventojai pareikštų norą būti Lietuvos valstybės dalimi. Nota baigiama pareiškimu, kad gyventojai patys nuspręs, kokia turės būti jų ateitis⁴⁶.

Taigi Lenkijos vadovybė ne tik nenorėjo ir toliau pripažinti Lietuvos nepriklausomybės, jos vyriausybės, bet išdrįso atvirai kištis į Lietuvos vidaus reikalus, nekaltant apie tai, jog tuo metu Lenkija jau buvo užėmusi didelę Lietuvos žemių dalį su Vilniumi. Lenkijos vyriausybė kovodama prieš Lietuvą stengėsi įtikinti Antantės šalis, neva Lietuva esanti vokiečių valdžios darinys ir todėl tik Lenkija esanti vienintelė tvirtovė rytuose prieš germanizmą ir bolševizmą.

Tolesnis lenkų kariuomenės brovimasis į Lietuvos teritoriją. Demarkacinės linijos. Lenkams užėmus Vilnių ir kitas lietuviškąsias žemes, Lietuvos karinė padėtis pasikeitė. Nors frontas prieš bolševikus smarkiai susiaurėjo, tačiau atsirado naujas frontas prieš lenkus. Pirmas susidūrimas su jais įvyko 1919 m. balandžio 26 d. Vievyje. Tačiau tuomet kraujo praliejimo dar pavyko išvengti. Gegužės 7 d. lenkai užėmė Širvintų miestelį. Kitą dieną lenkai užpuolė prie Vievio miestelio buvusias lietuvių sargybas⁴⁷.

Balandžio 27 d. lenkai, pasitraukus vokiečiams iš Gardino, paskubėjo užimti šį miestą⁴⁸. Tomis dienomis Gardine lankęsis Lietuvos vyriausybės vyriausiasis įgaliotinis A. Žilinskas, susipažinęs su realia padėtimi vietoje, savo vyriausybės vardu lenkų atstovui papulk. A. Nienevskiu išteikė oficialų protestą dėl dalies Lietuvos teritorijos okupavimo⁴⁹.

Nereaguodami į tai, lenkai ėmėsi įvairių provokacijų Gardine Lietuvos karinei vadovybei pavaldaus I pėst. baltgudžių pulko atžvilgiu, kad galiausiai 1919 m. birželio 12 d. paskelbė jį išformuotu⁵⁰. Ir toliau buvo sistemingai puldinėjamos lietuvių sargybos.

Nors užimamose lietuvių žemėse lenkų kariuomenė skelbėsi esanti tautų vaduotoja ir reklamavosi garbingu legionininkų vardu, tačiau iš tikrųjų jai šie idėjiniai dalykai mažai rūpėjo. Jos daugumą sudarė Vilniaus ir Suvalkų kraštų, Baltgudijos ir Lenkijos miestelėnai ir kaimiečiai, stoję kariuomenėn lenkų kunigų bei dvarininkų paraginti, nedarbo ir bado verčiami, tikėdamiesi pasipelnėti ir pan. Štai kaip tą kariuomenę apibūdino tuo metu Vilniuje gyvenęs žymus lietuvių visuomenės veikėjas M. Biržiška: „Žiaurumas, plėšikiškumas, kryžiuotiškas patvirkusio ginkluočio nusištatymas beginklių atžvilgiu, tamsiausio „lenko“ pažiūra į visa, kas nelenkiška – štai savybės, kuriomis mums paprastai reiškesi lenkų kariai... Net šviesesni... karininkai... santykiuose su mumis vis dėlto per daug nesivaržė“⁵¹.

Lenkų kariai užgrobtose lietuviškose žemėse vykdė masines kratas, ėmė rekvizicijas, plėšikavo, visaip engė gyventojus. Dažni buvo atvejai, kai gyventojui gatvėje garsiai lietuviškai prakalbėjus jis iškart būdavo suimamas, palaikomas lenkų priešų, jo namuose atliekamos kratos tariamai ieškant ginklų, atimamas ar pavagiamas vertingesnis turtas. Atimdami iš gyventojų vertingesnius daiktus, lenkai tvirtindavo, jog jie pirkti iš vokiečių, todėl būtina juos paimti. Pasisavindami gyventojų pinigus, motyvuodavo, jog jie yra bolševikų ir pan.⁵²

Vilniuje lenkai stengėsi išnaikinti visa tai, kas jiems atrodė nelenkiška: persekiojo lietuvių visuomenės veikėjus, uždarė įvairias kultūros įstaigas. Birželio 5 d. apiplėšė lietuvių vaikų prieglaudą, pasisavino jai priklausiusius arklius, vežimus ir kitus daiktus. Beplėšdami tyčiojosi iš vaikų dėl jų vartojamos lietuvių kalbos. Ypač daug skriaudų iš lenkų patyrė Marcinkonių, Molėtų, Giedraičių ir kituose miesteliuose bei jų apylinkėse gyvenę lietuviai.

Masiškai suiminėjant gyventojus, kalėjimai buvo prikimšti žmonių. Gegužės 17 d. tik viename Vilniaus Lukiškių kalėjime buvo uždaryti 1338 tokie „nusikaltėliai“⁵³. O kiek buvo kankinama dar kituose kalėjimuose!

Apie lenkų elgesį tuometinis Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto pirmininkas M. Biržiška vėliau taip rašė: „Kratos ir suėmimai paprastai buvo įvairinami, neradus ginklo, pinigų ir brangenybių atėmimu, nekartą keiksminiu, buožiniu ar kumštiniu pagyvinimu. Retas kuris Vilniaus lietuvis bus kratos išvengęs ir nedaugelis negavę materialiniai nukentėti!“⁵⁴ (kalba netaisyta – V. L.).

1919 m. birželio 6 d. ties Švenčionimis įvykusiame slaptame lietuvių suvažiavime dalyvavę Ašmenos, Giedraičių, Molėtų, Inturkės, Kaltanėnų, Trakų, Tverėčiaus, Daugėliščio, Palūšės, Vidžių, Drūkšių, Gaidės, Rimšės, Smalvų ir Dūkšto atstovai pateikė daugybę pavyzdžių, kaip lenkai persekiojo lietuvius: plėšikavo, fiziškai kankino, kišo į kalėjimus, prievartavo moteris, 2 kartus per savaitę varė prievartiniams

darbams į lenkų dvarus, draudė lietuviškai kalbėti ir kt. Suvažiavimo dalyviai nutarė pareikalauti iš Lietuvos vyriausybės ginklų, kad patys išvartytų lenkus iš savo krašto⁵⁵.

Lenkų kariuomenės savivalės bei Vilniaus krašto žmonių persekiojimo faktus patvirtina ir lenkų šaltiniai⁵⁶.

Vykstant kovoms su bolševikais, dar besiorganizuojančiai ir nesustiprėjusiai Lietuvos kariuomenei atremti šį naują stiprų priešą – lenkus – buvo sunku. Lietuvos vyriausybė, kreipdamasi į Antantės valstybes, dėl minėtų lenkų veiksmų reiškė tik protestus. Ji per Paryžiaus delegaciją prašė santarvininkų paveikti lenkus, kad šie sustabdytų tolesnę invaziją ir nustatytų provizorinę demarkacijos liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių.

Karo veiksams tarp Lietuvos ir Lenkijos išvengti vadinamoji Keturių didžiųjų taryba ir nutarė nutiesti tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių laikiną demarkacijos liniją, kuri Lietuvos vyriausybei buvo notifikuota 1919 m. birželio 18 d. prancūzų karinės misijos pirmininko plk. ltn. C. K. Reboulis raštu. Plk. ltn. C. K. Reboulis jame pareiškė, jog ši demarkacijos linija reiškia tik laikiną karinę okupaciją militariniais ir policiniais tikslais ir jokių būdu neturi pakenkti ateities politiniams sprendimams. Ši pirmoji demarkacijos linija turėjo eiti nuo Lyko iki Augustavo (Augustavas lenkams), Augustavo perkasu iki Sopockino, toliau per Pervalką, Ratnyčią, į pietus nuo Varėnos, toliau lygiagrečiai su geležinkeliu Varėna–Vilnius–Daugpilis per 5 km nuo jo į vakarus iki Kazačiznos. Į šiaurę nuo Kazačiznos demarkacijos liniją per 2–3 dienas turėjo vietoje nustatyti Antantės karinių misijų atstovai⁵⁷.

Lietuvos vyriausybės vadovas M. Sleževičius birželio 23 d. rašte plk. ltn. C. K. Reboulisui padėkojo už demarkacijos linijos nustatymą, kartu apgailėstaudamas, jog ją nustatant nedalyvavo nei vienas lietuvių atstovas. Be to, jis prašė, kad ginčijamoje teritorijoje nebūtų lenkų civilinės administracijos⁵⁸.

Ši demarkacijos linija nei lietuvių, nei lenkų netenkino. Pastarieji ja buvo nepatenkinti todėl, kad kai kuriose dešinės Nemuno pusės vietose turėjo atsitraukti iki 30–35 km, kad atsidurtų per 5 km nuo geležinkelio Gardinas–Vilnius–Daugpilis linijos. Lenkų vadovybė trauktis į šią liniją net negalvojo.

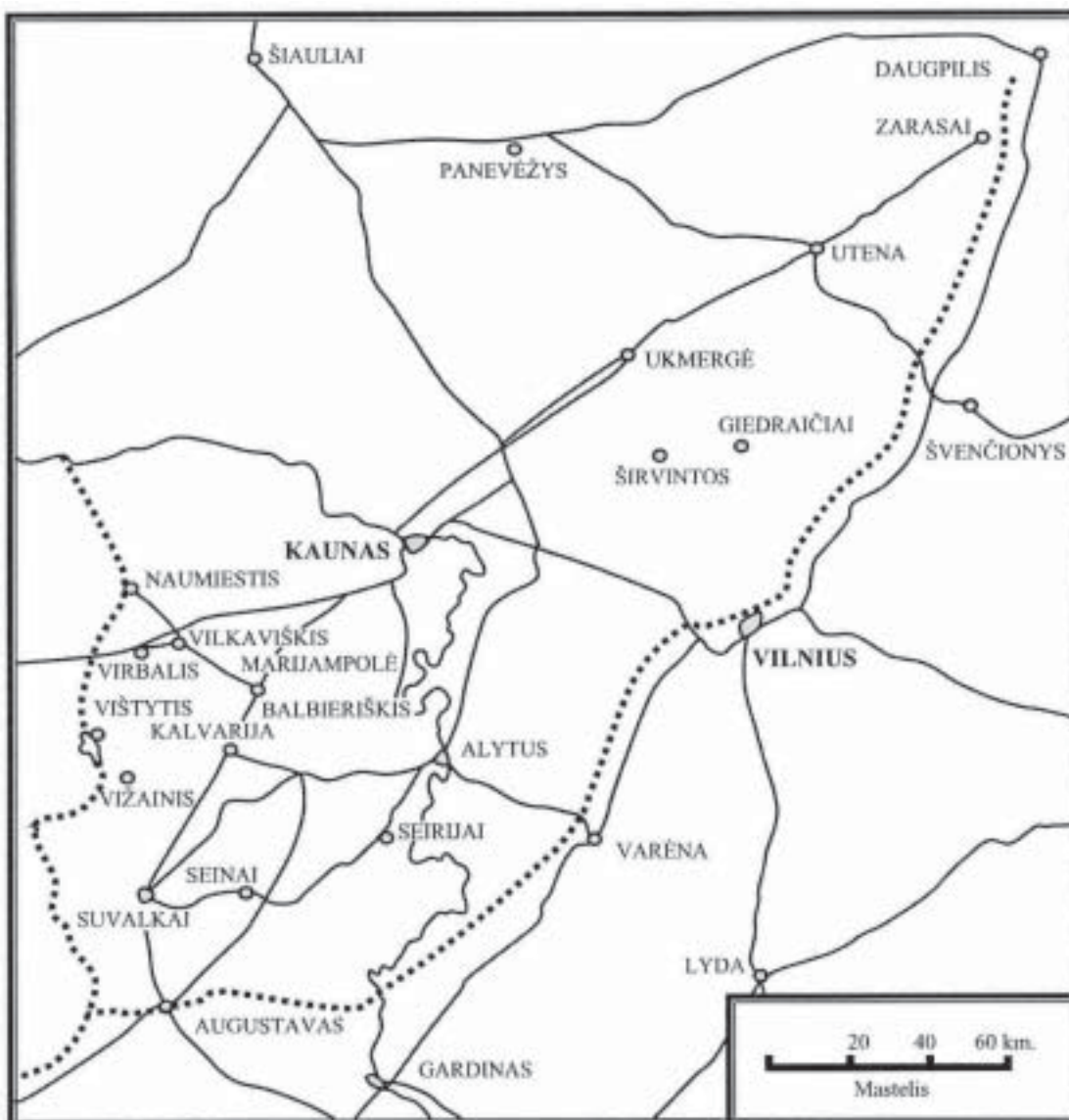
Pirmosios demarkacijos linijos nustatymas lietuviams visgi buvo šioks toks laimėjimas. Tai buvo, pirma, dar vienas žingsnis link Lietuvos valstybės pripažinimo ir nelaikymo jos vokiečių dariniu ir, antra, bent formaliai varžė lenkų brovimąsi į Lietuvos teritoriją.

Tačiau tokia padėtis tęsėsi neilgai. Vokiečiams traukiantis iš Lietuvos, lenkai, pasikliaudami savo karinės jėgos persvara, stengėsi išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią progą brautis gilyn į Lietuvą. Jau liepos 4 d. iš Vilniaus atvykęs lenkų Generalinio štabo karininkas griežtai pareikalavo per 24 valandas atitraukti iš Vievio miestelio ir stoties lietuvių sargybas. Netrukus lenkų priešakinės dalys ėmė žygiuoti Jiežno–Žiežmarių–Vievio–Kazokiškių link. Sunki kova tęsėsi neilgai. Lietuvių žvalgai, puolami daug gausesnių priešų pajėgų, buvo priversti trauktis⁵⁹.

Lietuvių sargybų ir užtvarų puldinėjimai išplito maždaug 100 km ruože ir siekė 20–30 km gilumon. Tuo metu fronto barą nuo Neries upės iki Varėnos miestelio (daugiau kaip 50 km) vyr. kariuomenės vado gen. S. Žukausko įsakymu gynė karin. K. Škirpos vadovaujamas Atskirasis batalionas. Jo jėgos buvo menkos – minėtame bare tebuvo dvi kuopos su kulkosvaidžiais ir 19 raitelių žvalgų komanda. Ka-

rin. K. Škirpa liepos 5 d. informavo Atskirosios brigados vadą apie lenkų papildomų karinių jėgų telkimą ir rengimąsi puolimui. Realiai įvertindamas gresiantį pavojų, karin. K. Škirpa prašė leisti jam prieš lenkus minėtame bare sutelkti visas bataliono jėgas, tačiau jam buvo išakyta dalį jėgų nukreipti Kauno igulos sargyboms sustiprinti⁶⁰.

Lenkai toliau puolė Daugų–Jiezno–Kaišiadorių kryptimi. Vyr. kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas 1919 m. liepos 7 d. 17 val. lenkų gen. S. Šeptickiui pasiūstoję telefonogramoje, atkreipdamas jo dėmesį į šį faktą, perspėjo, kad „jeigu lenkų kariuomenė nebus atgal atšaukta, jis bus priverstas priešintis ginkluota jėga“⁶¹.

37 schema
1919 m. birželio 18 d. demarkacinė linija

Tačiau, kaip minėjome, ta „ginkluota jėga“ buvo labai menka ir lenkams pavyko užimti Žiežmarius, Stakliškes, Butrimonis ir Daugus. Į Lietuvos protestą santarvininkai atsakė, jog jie pavedę maršalui F. Fochui paveikti lenkus, kad šie atitrauktų savo kariuomenę į pietus nuo demarkacijos linijos. Nepaisant maršalo F. Focho formalaus liepos 11 d. įsakymo, lenkai nepaklausė, pareikšdami, jog patys nustatysią tokią demarkacijos liniją, kuri bus jiems tinkama⁶².

Liepos 12 d. lietuviai vėl skundėsi Antantės vyriausiajai tarybai, kad lenkai ir toliau pažeidinėja demarkacijos liniją, atkreipdami Antantės valstybių dėmesį į susidariusios padėties rimtumą⁶³. Tačiau aktyviai veikė ir lenkų diplomatai. Jie siekė, pirma, kad Antantė jiems pripažintų dešinėje Nemuno pusėje naujai užimtą Lietuvos teritoriją ir, antra, stengėsi pakeisti savo naudai ir pietų Suvalkijoje lenkams nepalankią, vokiečių dar okupuojamą demarkacijos liniją. Pagal lenkų siūlomą projektą naujoji linija turėjo eiti nuo Rytprūsių sienos išilgai buvusios Suvalkų apskrities šiaurinio pakraščio iki Beržininkų, toliau į rytus pro Lazdijus ir Seirijus iki Nemuno, nuo ten žemyn iki Alytaus, iš ten pagal Pilsudskio įpirštą liniją⁶⁴. Siekdami šių tikslų, lenkai išvystė plačią veiklą, stengdamiesi palenkti savo pusėn tiek Antantę, tiek maršalą F. Fochą. Tai padaryti jiems pavyko. Liepos 18 d., ir vėl lietuviams nedalyvaujant, buvo nubrėžta nauja laikina linija, kuri nužymėjo jau 12 km atstumo ruožą į vakarus nuo geležinkelio linijos Gardinas–Vilnius–Daugpilis⁶⁵.

Nors lenkai toliau plėtė puolamuosius veiksmus, 1919 m. liepos 19 d. gausi jų kariuomenės rinktinė netikėtai užpuolė Alantos miestelį. Vietos valdžia buvo suimta, milicija nuginkluota, be pasigailėjimo imta plėsti vietos gyventojus. Bolševikų fronte buvusi lietuvių kariuomenės vadovybė tuojau iš atsarginių dalių suorganizavo karių būrį, kuris sumušė lenkus, išvijo iš miestelio ir, kar. K. Škirpos teigimu, paėmė į nelaisvę 24 belaisvius. Klasingi lenkų puldinėjimai iš pasalų šiose apylinkėse kuriam laikui liovėsi⁶⁶.

Liepos 23–24 d. lenkai plačiu frontu pradėjo puolimą Alytaus link, stumdami į vakarus negausias lietuvių užtvaras bei sargybas. Pirmiausia jų nemažos pajėgos pasirodė Merkinės apylinkėse. Nors pagal 1919 m. birželio 18 d. demarkacijos liniją Merkinė buvo palikta Lietuvai, tačiau lenkai, siekdami grobikiškų tikslų ir kviečiami bei remiami vietinių lenkų dvarininkų, aplinkiniuose kaimuose ir tarp lietuvių karių platino atsisaukimus, kuriuose demagogiškai tvirtino atėję vaduoti Lietuvos, kurią šalies ministrai pasiryžę perduoti vokiečiams, ir pan.⁶⁷

Vokiečiams traukiantis iš Merkinės, Alytaus m. ir apskr. komendantas karin. B. Naujanis-Šalkauskas, trūkstant karininkų, miesteliui ginti paskyrė net netarnavusią kariuomenėje laisvai samdomą karo valdininką Br. Balčiūną su 20 neapmokytu naujokų. Sužinojus, jog liepos 23 d. vėlyvą naktį lenkai iš netoli esančio Gudakiemio kaimo ruošiasi pulti Merkinę, buvo nutarta organizuoti priešpuolį. Lenkams tebe miegant lietuvių būrys staigiu netikėtu manevru apsupo kaimą ir nuginklavo net nespėjusius pasipriešinti 30 lenkų raitelių. Buvo paimtas karo grobis – 30 šautuvų, 2500 šovinių, 27 arkliai, 30 balnų. Lenkų belaisviai buvo paleisti, nes neturėta kur juos patalpinti. Karo grobis buvo išsiųstas į Seirijus, o kariai, laukdami lenkų puolimo, Merkinėje nutarė gintis. Liepos 24–25 d. naktį stambios lenkų pajėgos – per 600 karių – užėmė Merkinę, o po to ir Seirijų miestelį. Čia būdami jie toliau koncentravo savo pajėgas ir ruošėsi žygiui į Alytų⁶⁸, bandydami supti Kauną iš pietų pusės.

Reaguodama į tokius lenkų veiksmus, Lietuvos vyriausybė liepos 24 d. vėl pasiskundė Vyriausiajai tarybai, kad lenkai ne tik nerodo jokių atsitraukimo požymių, bet, priešingai, puola toliau.

1919 m. liepos 26 d. santarvininkų ginkluotųjų pajėgų vadas maršalas F. Fochas, atvykęs į Paryžių, supažindino Vyriausiąją tarybą su lenkų įvykdytais birželio 18 dienos demarkacijos linijos pažeidimais. Remdamasis liepos 18 dienos laikinąja linija ir Lenkų reikalų komisijos balandžio 22 dienos rekomendacijomis, jis pasiūlė naują liniją. Svarbiausias pakeitimas joje – Suvalkų ir Seinų apskričių priskyrimas lenkams⁶⁹.

Vyriausioji taryba F. Focho pasiūlymui pritarė. Taip buvo priimta vadinamoji F. Focho demarkacijos linija, apie kurią plk. ltn. C. K. Reboulis tik rugpjūčio 3 d. pranešė Lietuvos vyriausybei, pažymėdamas, kad ji neturės įtakos nustatant ateityje Lietuvos–Lenkijos sieną, nes dėl to Taikos konferencija priimsianti atskirą sprendimą⁷⁰.

F. Focho linija ėjo nuo Rytprūsių į pietus nuo Vištyčio, toliau į šiaurę nuo Vyžainio, lietuvių pusėje palikdama Liubavą, toliau į šiaurę nuo Punsko, šiauriniu Galaduso ežero kraštu, į rytus nuo Beržininkų ligi Marichos upės, toliau ja iki Igorkos upelio, šiuo upeliu iki Nemuno, toliau 12 km į vakarus nuo geležinkelio linijos Gardinas–Vilnius–Daugpilis⁷¹. Ši demarkacijos linija išsilaikė iki 1920 m. liepos mėn., kai puolančioji bolševikų kariuomenė privertė lenkus trauktis ir apleisti Vilnių (žr. 38 schemą).

Lietuviai protestavo dėl Suvalkų ir Seinų priskyrimo lenkams, tačiau jų protestai nieko nedavė. Lenkams situacija Paryžiuje buvo kur kas palankesnė, todėl jie nesilaikė minėtų demarkacijos linijų, skverbėsi toliau į Lietuvos teritoriją ir plėšė kraštą. Siekdami išvengti atsakomybės už savo agresyvius veiksmus ir suversti kaltę kitiems, lenkai visai stengėsi apmulkinti į lietuvių–lenkų frontą atvykstančius prancūzų ir anglų karinių misijų narius. Savotiškai įdomi buvo jų argumentacija. Antai paklausus kieno įsakymu lenkų armija veržėsi į Lietuvą, Vilniaus lenkų vadovai tikino vykdę Varšuvos vyriausybės įsakymus, o pastaroji aiškino, jog tai darė vietiniai lenkų daliniai be vyriausybės žinios, „per nesusipratimą įvykdę eilę nemalonių išpuolių, be kurių, atseit, pasienio sargyba neapsieina“. Toliau aiškinantis ir vieni, ir kiti nurodė, kad iš tikrųjų lenkų–lietuvių „nesusipratimas“ – tai vaisius tamsių jėgų, kurios provokacijos tikslu vyriausiosios valdžios vardu įsakė Lietuvos pasienyje buvusiems daliniams žygiuoti pirmyn⁷².

Antantės šalių misijų atstovų spaudžiama, lenkų armijos Lietuvoje I divizijos vadovybė, neva norėdama nutraukti karo veiksmus, 1919 m. liepos 26 d. Lietuvos kariuomenės Generaliniam štabui atsiuntė paliaubų sutarties projektą-pasiūlymą, kuriame iškėlė keturis reikalavimus:

1. Lenkų diviziją ir Lietuvos karines dalis skiriančios fronto linijos negali užimti jokios kitos kariuomenės dalys.

2. Fronto linija laikytina ši lenkų kariuomenės užimta linija: Merkinė–Butrimonys–Stakliškės–Užuguostis–Židiškės–Bendrai–Jagielonys–Vievis–Kazokiškės–Musninkai–Širvintos–Giedraičiai–Skudutiškis–Pakalniai–Tauragnai–Varniškiei–Kazačizna–Dūkštas–Rimšė–Vidžiai (visi šie punktai lenkų pusėje).

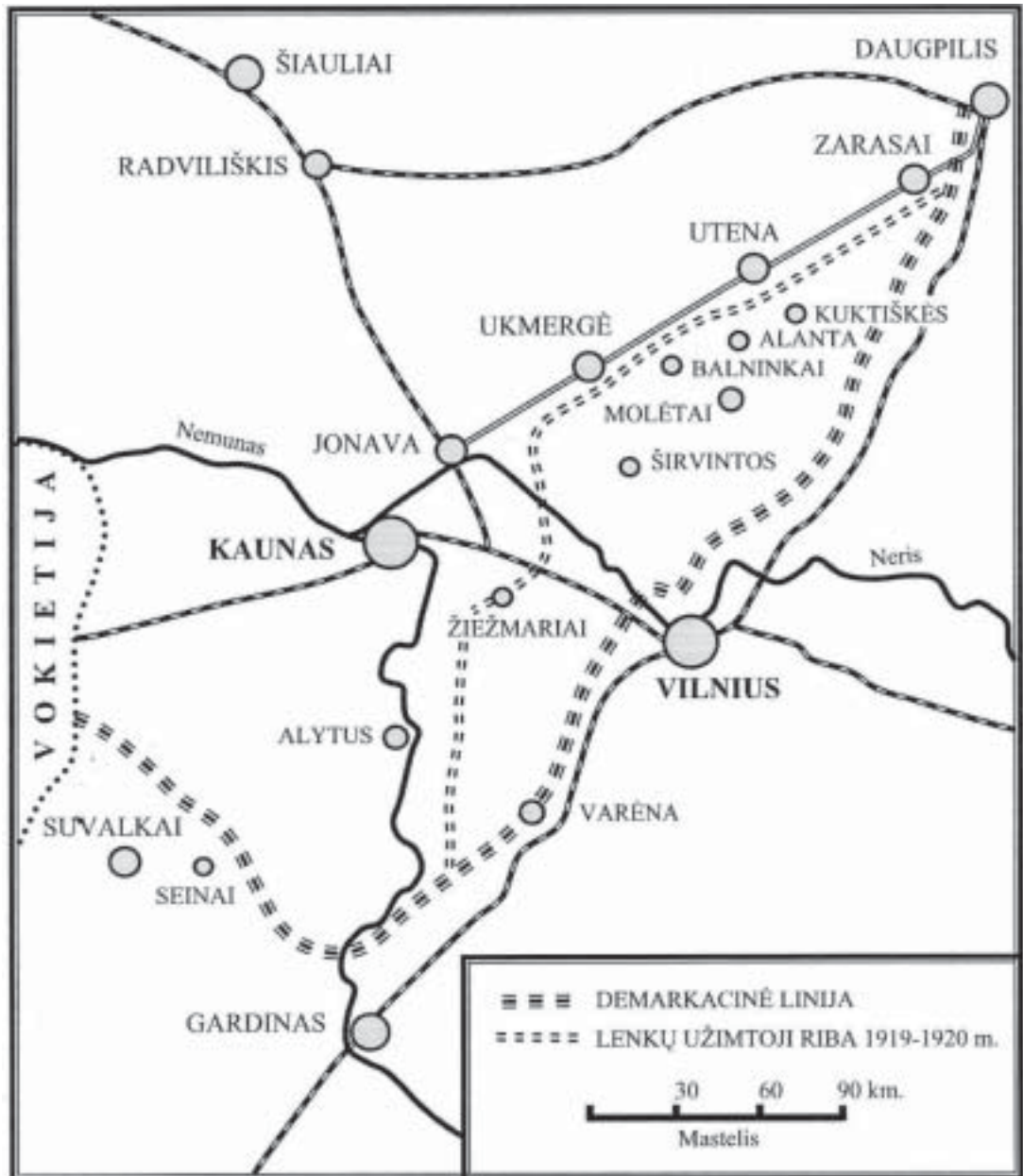
3. Ši sutartis yra laikina ir galios tol, kol I divizijos vadovybė negaus galutinio nurodymo iš Lenkijos kariuomenės vyriausiojo vado.

4. Lietuvos kariuomenei peržengus šią liniją, sutartis laikoma sulaužyta⁷³.

Lietuvos kariuomenės Generalinis štabas, gavęs šį lenkų paliaubų pasiūlymą, kitą dieną jiems pranešė sutinkąs neperžengti sutarties antrajame punkte nurodytos

linijos iki savo valdžios galimo nurodymo ir nevykdyti fronte jokių pakeitimų. Tiltas per Nemuną ties Merkine turėjo likti lietuvių pusėje⁷⁴.

Tačiau netrukus lenkų vadovybė sulaužė ir šį pasižadėjimą. Liepos 29 d. lenkų būrys ėmė veržtis Jiezno link, tačiau ties Kašonių dvaru sutikęs atkaklų lietuvių pasipriešinimą buvo priverstas pasitraukti. Liepos 31 d. lenkai atakavo Dembino dvarą bei Pakalniškių ir Pasiekių kaimus. Po atkaklios kovos jie buvo atstumti. Rugpjūčio 2 d. stiprios lenkų pajėgos įsiveržė 15 km į Lietuvos teritoriją ir užėmė Kalvių miestelį⁷⁵.

38 schema
Maršalo F.Focho 1919 m. liepos. 26 d. nustatytoji demarkacinė linija

Tuo būdu lenkai ne tik nevykdė savo duotų pasižadėjimų, bet ir, pasinaudodami karinės jėgos pranašumu, užiminėjo vis naujas vietas, įkurdindami jose sustiprintas įgulas. Antai 1919 m. rugpjūčio mėn. pradžioje Butrimonyse įsitvirtino 40 gerai ginkluotų pėstininkų, Stakliškėse – taip pat 40, Dauguose – 200 karių. Varėnoje buvo viena pėstininkų kuopa, Merkinėje – vienas raitelių eskadronas ir 40 pėstininkų, ir t. t.⁷⁶

3. POW SĄMOKSLAS LIETUVOJE

Lenkijos planai sugriauti Lietuvos valstybę iš vidaus. Vilniaus miesto ir didelės Rytų Lietuvos teritorijos dalies užgrobimu lenkai nesitenkino. Verždamiesi toliau Kauno kryptimi, jie atkakliai siekė įgyvendinti savo politinį tikslą – pajungti Lenkijai visą Lietuvą. Tačiau atkaklus besikuriančios Lietuvos kariuomenės pasipriešinimas ėmė trukdyti jų planams. Tiesa, turėdama ryškią ginkluotųjų pajėgų persvarą, Lenkija galėjo atvirai pulti Lietuvą ir bandyti ją okupuoti. Tačiau tokiam žingsniui ji nesiryžo dėl šių priežasčių:

1. Po Pirmojo pasaulinio karo buvo plačiai paplitę laisvo tautų apsisprendimo principai ir bent formaliai stengtasi jų laikytis ir nepažeisti.

2. Lietuva, kaip ir Lenkija, kovojo prieš bendrą priešą – bolševikus, taigi, noromis nenoromis lyg ir buvo jos „talkininkė“.

3. Atvirai užpuolama Lietuvą, Lenkija būtų nuteikusi prieš save daugelį pasaulio valstybių, ypač Antantės šalis, nuo kurių buvo labai priklausoma.

4. Tuo metu vykdydama stambias kovines operacijas Ukrainoje, Lenkija bijojo dar labiau išsklaidyti ir susilpninti savo karines pajėgas.

5. Pats Lenkijos vadovas J. Pilsudskis visada laikėsi nuomonės, jog pačioje Lietuvoje jam pasiseks rasti šalininkų, kurie pritaris ir parems jo idėją savo jėgomis atkurti lenkų globojamą ir vadovaujamą Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę.

Dėl minėtų priežasčių atsisakę atviros karinės Lietuvos okupacijos, lenkų politikai ir kariniai veikėjai subrandino planą sugriauti mūsų valstybę iš vidaus. Jų pirmasis uždavinys buvo diskredituoti vadovaujančius Lietuvos valstybės organus – Valstybės Tarybą bei Laikinąją vyriausybę – ir įtikinti pasaulį, jog lietuvių tauta pati norinti susijungti su lenkais. Tam tikslui visas dėmesys buvo nukreiptas propagandai už Lietuvos prijungimą prie Lenkijos, už vadinamąją uniją, be pertraukos brūkams dar nuo vokiečių okupacijos pradžios. Į šį darbą aktyviai įsitraukė visa lenkų spauda bei dauguma jų organizacijų, iš kurių ypač pažymėtina „Pakraščių sargyba“ („*Straż Kresowa*“). Jų pastangomis Lietuva buvo už versta tiek lenkiškomis, tiek lietuviškomis proklamacijomis bei atsišaukimais, kurie per agentus iš Vilniaus buvo siunčiami į nepriklausomos Lietuvos pusę.

Antai viename lietuvių kalba išspausdintame atsišaukime „Kareiviai lietuviai“ buvo teigiama, kad Lietuvos vyriausybė yra vokiečių sudaryta, kad nepriklausoma Lietuvos valstybė neatsilaikys, todėl lietuviai turį dėtis su lenkais ir drauge su jais kurti nepriklausomą Lietuvą. Atsišaukimo pabaigoje kareiviai raginami sukilti prieš savo vadus, nuversti vyriausybę, o savo vadu paskelbti Lietuvos sūnų Juozapą Pil-